

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Бошковића Радосава* (Београд),
д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.* (Скопље), д-ра *Нахшичала*
Рајка (Љубљана), д-ра *Раковића Франа* (Љубљана), д-ра *Скока Петра*
(Загреб), д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе*
(Скопље), д-ра *Хрстић Маџа* (Загреб)

XVIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1949—1950

нути“ итд. Не постоји ниједан глагол у којем би обележја ишла овим редом: 1) обележје тренутности *-ну-*, 2) обележје деминутивности *к, ц* или неки други сугласник. (Обележје деминутивности не стоји никад ни иза ознака *-ив-*, *-ав-* за трајност.) Глаголи типа **опљункати* од *„опљунути“*, **прогункати* од *„прогунути“* < *„прогутнути“* (као ни **прокасивкати* од *„прокасивати“*) нису могућни у језику, те је немогућан и облик *„опанкати“* > *„опањкати“* од *„опанути“*. Поред тога инфикс *-ну-* се никад не крњи, јер би се тиме сатирала видска припадност глагола. Најзад, цео завршетак *-каши* не може се додавати произвољно сваком глаголу: вокал *а* у томе наставку карактеристика је искључиво трајних деминутивних глагола и само оних тренутних који су, после деминуирања, перфектизовани помоћу префикса.

Зато сматрамо да и према проблему депревербације у вези са глаголом *„пањкати“* треба заузети резервисан став, а да сам облик очекује да добије друго објашњење.

И. Грицкаш

18. — ARNE GALLIS: *Études sur la comparaison slave.* — Oslo. 1946 — Стр. 7—173.

Ова студија, са поднасловом *„La syntaxe de la comparaison d'inégalité en vieux-slave ecclesiastique et dans les autres dialectes slaves méridionaux du moyen age“*, претставља један леп, савесно израђен прилог славистичкој науци. Иако је тема синтаксичка са гледишта школске поделе дисциплина, онако како је овде обрађена она стоји на тремећи синтаксе, морфологије и стилистике, и то повећава њен значај и садржајност.

Приликом свакога поређења, каже Галис, два предмета морају у мишљењу да се доведу у контакт, и то, прво, стављањем напоредо (*la juxtaposition*), а затим разликовањем, аперцепирањем њиховог међусобног односа (*la distinction*). У питању су, дакле, два објекта или — ако је реч о говору — два члана једног компаративног израза. У надлежност синтаксе спада да утврди којим се формалним језичким средствима та два члана могу повезати. Овде је реч само о поређењу неједнаких величина. За разумевање различитих начина њиховог повезивања или, боље рећи, генезе тих различитих начина служе нам примитивни језици¹⁾. У тим

1) Писац наглашава да у изразу „примитиван језик“ не лежи никакав суд о његовој вредности, већ се мисли на језик којим се говори у друштву са нижим ступњем поделе рада.

језицима оба предмета при поређењу могу, прво, да буду подједнако у опсервацији. Не полази се од једног да би се одредио други; каже се: „А је мало, Б је велико“ или, нешто померено, „А је мало, Б није мало“. Даље стадије у изражавању поређења претстављају овакве конструкције: „од А и Б велико је А“; затим: „А је велико поред Б“ или „А је велико у односу на Б“ или „А је велико полазећи од Б“. Очигледно, ова два предмета нису више равноправна у говорникову суду. Предмет који служи као мера везује се уз предмет који је у средишту суда на разне начине, а притом и придев добија извесне формалне ознаке — суфиксе или префиксе — који подижу на виши ступањ квалитет садржан у њему.

Галис показује три начина повезивања првог и другог члана компаративних реченица у индоевропским језицима. Други члан (израз за меру) прикључује се првоме (изразу који се одмерава) помоћу *свезе*, *падежног односа* или *Предлога*. Сва та три обличка средства могу да одразе оба психолошка момента који леже у основи сваке компарације — „стављање наредо“ и „разликовање“. Тако, *свезе* које претстављају спону између првог и другог дела поредбене конструкције могу бити од две врсте. Једне су оне које имају „синтетизирајућу“ вредност и у другим контекстима служе као копуле за поређење једнаких величина (српскохрв. *као*, словен. *kakor*, пољ. *jak*, рус. *как*, нем. *wie*, лат. *quam*, *atque*). О њима Галис мисли да би оне могле потицати из епохе када се адверзативни моменат приликом поређења није осећао. Тип реченица са „синтетизирајућим“ свезама у компарацији неједнакога сведочио би о схватању „А је веће, затим Б“ или сл. Друге су свезе опозиционог карактера. Оне најчешће садрже у себи елемент негације (српскохрв. „него“, „неголи“, пољ. „niż“, „niżej“, рус. „нежели“), и то показује да је други члан компаративног израза стајао према првом у адверзативном односу. „Веће је А него Б“ значило је првобитно — што се из конструкције са старосл. „неже“ види сасвим јасно — „веће је А, а не Б“; конструкције са таквим свезама су пореклом паратактичне. Када се поређење врши помоћу специјалног *падежног односа*, падеж је готово увек, у свим језицима, онај исти који се налази и уз глаголе одвајања, удаљавања, тј. аблатив (по значењу без обзира на свој савремени граматички облик). Руско „он больше меня“ значило је приликом постанка такве конструкције „он је већи полазећи [ако се полази] од мене“. Али и код падежа има случајева где моменат синтезе долази до изражаја, те се за падеж компарације узима социјативни инструментал или локатив. Ком-

паративне конструкције са *Предлогом* уз други члан израза каснијег су постанка (док су конструкције са свезама бар толико старе, ако не и старије од компаративних падежа). Адверзивног су карактера српскохрв. „од“, рус. „против“, франц. „de“, лат. „ante“ и слични предлози. Има и међу предлозима „синтетизирајућих“ (франц. „près de“), али су они знатно ређи. Предлози се могу поделити по другом критерију: неки од њих само јаче истичу основну функцију падежа (предлог „од“ појачава аблатив), док други имају и своја специјална значења (рус. „мимо“, „над“, лат. „super“) те пружају могућности и за стилистичке преливе.

После ових општих излагања Галис прелази на синтаксу компарације у старим јужнословенским споменицима (старословенским и средњовековним српским, хрватским и бугарским). На првом је месту разматрање конструкција са падежима, и то са генитивом, који доминира, или са дативом (у Добр. јев. **пoнмѣтъ... горшѣиѣ свѣтъ**; до овог мешања долази услед мешања генитива и датива у посесивној функцији). Компаративне конструкције са падежом губе се и овде као и у свим словенским језицима сем великоруског. Када је реч о конструкцијама са предлозима, тежиште проблема је у предлогу „од“ који током историје осваја терен на штету генитива (наравно аблативног). Од старословенских споменика зна за такву употребу овога предлога само Асеманово јеванђеље, и то у несигурном примеру. Касније се изрази са „од“ све више шире, пре у световним него у црквеним споменицима. Значајно је што стари текстови показују колебање између самих генитива и генитива са „од“ и у другим конструкцијама: уз **ѹдинѣ, вѣсѣкѣ, кѣи**, уз глаголе који значе одвајање, такође и у случајевима партитивног генитива. У супституцији засебних падежа падежима са предлозима Галис, заједно са Сосиром, види тежњу ка аналитичком начину изражавања. Конструкције са свезама налазе се у старим текстовима само онда када је конструкција са падежом немогућа. То су случајеви када именица која при поређењу служи за меру стоји у неком од косих падежа осим акузатива (**тѹроу і сидоноу отѣрадѣнѣ вѣдѣтъ... неже вама**), или кад је израз за меру нефлективан (**оудовѣ во естѣ послѣжде потворити, неже прѣво створити**). Конструкције са поредбеним свезама такође се временом шире на штету компаративног аблатива, тј. почињу да се јављају и тамо где нису неопходно потребне. Галис и ову чињеницу објашњава аналитичким духом који све више отима маха. Потребно је, међутим, да постоје и неки узроци у материјалној реченичној грађи да би аналитички дух могао да се испољи, и Галис сматра да су у случају компарације ти узроци стилске или еуфоничне природе, што и показује на примерима.

У студији има, даље, објашњења у вези са појединим све-зама: испитује се њихово јављање у споменицима, њихова фонетска страна и семантичка еволуција. Помињу се обрти са *инџ*, експлицитно или имплицитно садржаним у реченици, у којима се устаљују иста језичка средства као и у компаративним изразима. Ради потпуности излагања Галис даје извесна резоновања и о суперлативу. Констатује се да је основна идеја суперлатива пар-титивност, док је идеја компаратива — сепаративност. Стога се суперлатив најчешће изражава помоћу партитивног генитива (поред многобројних примера са локативом: *4 боли въ вѣсѣ да вждѣтъ замѣ слоуга*). У словенским језицима нема суфикса за суперлатив, а и префикс *наи-* (*на-*) се шири тек у историско време, тако да се разлика између компаратива и суперлатива у старијим епохама може утврдити само контекстуално.

Тако изгледа, укратко, систематично и исцрпно написана студија Галисова о компарацији неједнакога у ранијим епохама јужнословенских језика. За онога који је имао у рукама литературу о овоме проблему јасно је да је већина идеја које се налазе у Галисовој књизи изнета већ и пре њега; саме ауторове примедбе и позивања на друге ауторе то и потврђују. Међутим те идеје, разбацане, углавном, по часописима или по делима ширег садржаја, инспирисале су га да начини заокружљену студију која показује да је писац пажљиво бирао међу разноврсним решењима и на сва питања давао одговоре у истом духу, са јасно оцртаним основним концепцијама. Аутор није поделио своје излагање ни по појединим јужнословенским редакцијама, касније језицима, ни по појединим временским отсецима, већ по типовима синтаксичких конструкција. Њега је суштина компарације, њена, такорећи, „филозофија“ интересовала више него материјал, више него дијалекатске тенденције и историска сукцесија разних појава на јужнословенском земљишту. Али се одмах мора напоменути да ово није замерка писцу, пошто се и о тим странама проблема (и то више о хронологији појава него о дијалекатским разликама) могу наћи солидни подаци у пододељцима Галисове студије. У његовом излагању осећамо каткад сувишно интелектуализање, насилно тражење симетрије и правилности у језичким појавама (напр. објашњење типа *јак, quat*, у које ни сам Галис не верује чврсто). С друге стране, код њега нећемо наћи одвећ произвољна психолошка тумачења, каква нам баш у вези са питањем компарације предлажу неки научници, и студија добива тиме у озбиљности. Галис је на правом путу када прихвата и разрађује идеју о томе да у синтаксичким обртима леже фосили

ранијег мишљења и ранијег начина изражавања. Тачан је закључак да је у извесним случајевима по облику задржана паратакса, иако се смисао касније осетио хипотаксички, тј. да је садржај еволуисао при задржавању старе форме. Када се још узме у обзир обилат материјал, извађен из споменика и прокоментарисан уз помоћ доброг језичког осећања, може се слободно рећи да је Галисова студија у потпуности успела.

И. Грицкаш

19. — PETROVICI E., *Daco-slava*, „*Dacoromania*“ X, partea II, Sibiu 1943, стр. 233-277.

Чланак претставља поновно покретање питања тзв. дачких Словена. Пре свега, Петровичи-ева анализа ердељске топономастике словенског порекла показује њене јужнословенске црте (og, ol, eg > ga, la, gě; y > i; šč > št; вероватно ģ, ĵ > ģr, ĵl). Западнословенски и источнословенски елементи су и нови и само перифериски.

Петровичи, затим прелази на питање: којем се јсл. језику може приписати ердељски материјал. Он одбацује и тврђења оних који сматрају да се о српско-бугарској диференцијацији у далекој прошлости не може говорити (Книжежа) и оних који мисле да се може говорити о специфичном „дакословенском“ језику (Рајхенкрон)¹⁾ — и долази до закључка да словенска ердељска топомастика, исто као и словенске позајмице у румунском језику, показује несумњиво бугарско порекло. Он, даље, мисли да су Ердељу дали географске називе они исти Словени који су их дали и Пелопонезу; само у Ердељу у нешто новијој епоси: назвали се чувају, али полугласници у слабом положају су ишчезли (исп. Glâmboca; -văț; пелоп. Ἀβαρῖνον < *авогъпъ), у је прешло у *î* (исп. Ribița, Bistrița; пелоп. Μαγούλα < *mogyla).

Доказ бугарског порекла претстављају, по Петровичи-у, следеће црте: *tj, *kt > št (само један сигуран пример: Zlaști, можда и Peșt-, стр. 252—253); ě > ea (Breaza, Breazova, Predeal, стр. 255); разлика полугласника се чува: љ > o, њ (Bozeș, Bozovici, Măhăciu, стр. 256—258); њ > e (Cămenet, Praveț, стр. 258); ěr се чува (Cerna, Cernișoara итд.), њ > in (Glâmbocă, Glâmboca, стр. 246) поред in (Luncavița); суфикс -ov- м. -ev- иза палатала (Crașova, Brașova, Craiova и др., стр. 262); суф. -inți јавља се у множини (Băcăinți, Jeledinți и др., стр. 262), а ако се нађе -inț, то је редуција; типично српско -uћи се не јавља.

1) 1948 тако говори Скок (Рад ЈАк 272).